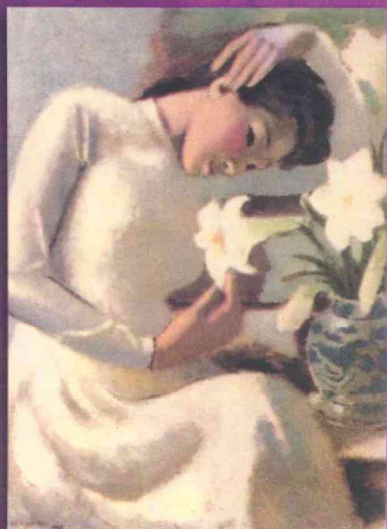

DỰ AN ĐÀO TẠO GIÁO VIÊN THCS
LOAN No 1718 - VIE (SF)

ĐÀM LUYỆN

Giáo trình BỐ CỤC

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

CĐSPTB
TV. PĐ

75(075)

6108

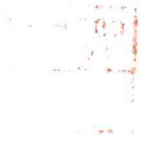
ĐÀM LUYỆN

Giáo trình BỔ CỤC

(Giáo trình Cao đẳng Sư phạm)

TRƯỜNG C.Đ.S.P. T.Đ
THƯ VIỆN
PHÒNG MƯỢN

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

MỘT SỐ KIẾN THỨC CHUNG

A. MỞ ĐẦU

Bố cục của một bức tranh là nghệ thuật kết hợp một cách thoả đáng nhất tất cả những đối tượng mà họa sĩ đã lựa chọn nhờ sự giúp sức của óc sáng tạo. Sự kết hợp này không bao giờ được tách rời nhau, vì đó là những tư tưởng cao siêu nhất, ý định tài tình nhất để tạo nên những bố cục có giá trị.

Cái đẹp của bố cục tranh trong các tác phẩm mỹ thuật phụ thuộc chủ yếu vào sự biến hoá, sự đối lập, sự tương phản và cách sắp xếp tất cả các bộ phận trên bình diện của bức tranh. Với tất cả cái đó, người họa sĩ phải sáng tạo nhằm giải quyết một cách thoả đáng những yếu tố trong bố cục, mỗi bộ phận theo vẻ đặc trưng của nó.

Người ta còn cho rằng bố cục là bộ phận thứ nhất của hội họa. Hội họa có thể chia làm hai phần là trí tưởng tượng sáng tạo và cách sắp xếp, bố trí. Sự sáng tạo tìm ra những vật, những đối tượng cho bức tranh, còn sự sắp xếp, bố trí tìm ra chỗ đứng cho chúng. Hai phần đó có nhiều liên hệ với nhau. Mỗi liên hệ đó tạo nên cái đẹp cho một tác phẩm mỹ thuật.

Từ ý nghĩa đó có thể coi bố cục là khâu quan trọng trong quá trình học vẽ để trở thành người biết vẽ, và có thể sáng tác tranh.

Tất cả các thể loại trong hội họa đều phải sử dụng và học phương pháp bố cục. Ở phần A, B, C trong chương I nói về một số kiến thức chung sẽ đề cập đến khái niệm bố cục và một số yêu cầu về bố cục tranh ; giới thiệu một số hình thức bố cục và phương pháp xây dựng bố cục tranh ; phân tích, giới thiệu tranh vẽ của một số họa sĩ Việt Nam và thế giới ; giới thiệu kĩ thuật sử dụng màu bột trong vẽ tranh hiện đại. Các nội dung này sẽ hỗ trợ cho những kiến thức trong quá trình học tập và rèn luyện, giúp cho chúng ta có sức sáng tạo mới trong nghệ thuật bố cục.

Trong chương trình mới của môn Mĩ thuật ở trường Cao đẳng Sư phạm, phần bố cục bao gồm 9 đơn vị học trình. Đối tượng dùng sách là giáo sinh Cao đẳng Sư phạm Mĩ thuật. Sách dùng cho cả 3 chương trình A, B và C để giảng dạy, tham khảo và nghiên cứu trong phạm vi các trường Cao đẳng Sư phạm, Trung học Sư phạm và Trung học phổ thông.

Phần bố cục còn có một hệ thống các bài tập. Các bài tập này được tiến hành từ thấp đến cao, từ yêu cầu đơn giản đến kĩ năng toàn diện (kĩ thuật đồng bộ) để người học có thể phát triển và tự nghiên cứu vươn lên trong công việc sáng tác, giảng dạy.

B. MỤC TIÊU

Mục tiêu của Giáo trình Cao đẳng Sư phạm môn Mĩ thuật phần bố cục được đặt ra như sau :

- Giúp học sinh nắm vững phương pháp xây dựng tranh bố cục.
- Phối hợp, vận dụng linh hoạt các kiến thức cơ bản của mĩ thuật vào xây dựng bố cục tranh một cách sáng tạo.
- Vẽ được tranh đạt yêu cầu về nội dung và nghệ thuật. Tranh có bố cục tốt, đa dạng hình mảng, sắp xếp hợp lí, sử dụng, thể hiện thành thạo chất liệu màu bột, màu nước, sáp màu,...

C. NỘI DUNG

I. Khái niệm

- Bố cục trong khái niệm chung là sự sắp đặt hợp lý nhằm nêu bật được nội dung chủ đề mà tác giả cần truyền đạt đến công chúng một cách hiệu quả nhất.

- Bố cục trong hội họa là sự tổng hoà các yếu tố tạo hình, như đường nét, hình khối, đậm nhạt, màu sắc,... sắp xếp chúng trong một khuôn khổ nhất định của một bức tranh thông qua cảm xúc của người họa sĩ để tạo ra một giải pháp hợp lý, nêu bật được nội dung chủ đề của một bức tranh.

Nói một cách khác, bố cục là phương pháp tìm tòi, xác định cách biểu đạt thích hợp nhất cho một nội dung tranh có trong ý đồ của tác giả. Quá trình này là quá trình vừa thể nghiệm sáng tạo, vừa làm công việc tìm tòi, nghiên cứu.

Bố cục còn là phương pháp làm việc mang tính ý đồ chiến lược, trước khi đi vào diễn tả hoàn chỉnh nhằm xác định hình thức biểu đạt hiệu quả nhất cho việc xây dựng một hình tượng nghệ thuật, một nội dung đề tài. Bố cục không chỉ mang yếu tố kĩ năng, kĩ thuật mà là quá trình sáng tạo ra một hình thức gắn chặt với một nội dung nhất định nào đó. Nó là sự suy tính và hình dung trước các bước cho việc hoàn thành tác phẩm.

Hội họa là nghệ thuật thị giác. Một bức tranh đẹp, hấp dẫn được người xem cả về tinh cảm lẫn lí trí trước tiên do hiệu quả của bức tranh. Hiệu quả của tranh trước hết là sự tổng hoà giữa các yếu tố cụ thể của nghệ thuật bố cục, của chất liệu, của tinh thần tạo ra trên bề mặt tranh, nổi rộng ra ở cả khung tranh và chỗ trung bày tranh. Tác phẩm nghệ thuật tạo hình xử lí bố cục bằng các đường nét hình khối màu sắc, sáng tối, đậm nhạt,... tạo được hiệu lực thẩm mĩ tốt trên mọi chất liệu là cầu nối giữa tinh cảm nhận thức của nghệ sĩ với quần chúng thưởng thức nghệ thuật.

Khác với văn học nghệ thuật và thơ ca, cái đẹp của hội họa không phải chỉ là ý niệm thẩm mĩ được xây dựng trong trí tưởng tượng, thông qua sự mô tả bằng từ ngữ, âm điệu. Cái đẹp của hội họa được xây dựng trực tiếp bằng bố cục của đường nét, màu sắc, hình khối,...

Sự tổng hoà các yếu tố tạo hình thông qua sự diễn tả, điều chỉnh của người nghệ sĩ tạo ra hiệu quả cho tranh và tác động trực tiếp vào thị giác của người xem. Tác động này có tính liên hệ cụ thể, nhưng khi tranh không còn trước mắt người xem thì vẫn còn tồn tại cái đẹp trong ý niệm, trong kí ức người xem.

Trong cuộc sống hằng ngày của mỗi người dù trong tiềm thức hay ý thức, đều có những biểu hiện của cách nhìn thẩm mĩ, trong đó có sự sắp xếp, bố cục. Dù ở tầng lớp nào, dù sống ở môi trường nào, con người đều có ý thức tạo dựng, sắp xếp chỗ ở của mình hợp với hoàn cảnh, hợp với không gian môi trường mà mình đang sống để cho cuộc sống dễ chịu, hợp lí và đẹp mắt. Đó là vì mỗi con người đều muốn vươn tới cái đẹp như Các Mác đã nói "Bản chất con người sinh ra đã là nghệ sĩ, nên bất kì ở đâu con người cũng muốn tạo ra cái đẹp cho chính bản thân mình".

Trong mỗi con người đều có sức sáng tạo nhất định. Nếu được học tập, bồi dưỡng về chuyên ngành Mĩ thuật thì khả năng sáng tạo tiềm ẩn sẽ dần được bộc lộ và phát triển một cách rõ nét. Chính điều đó cho thấy nhận thức về cái đẹp, cái thẩm mĩ còn phụ thuộc vào trình độ học vấn và sự rèn luyện của mỗi người. Đất nước muốn giàu mạnh và thịnh vượng thì yếu tố bồi dưỡng học vấn cho toàn dân luôn phải được đặt lên hàng đầu. Từ đó chúng ta ý thức rằng việc giáo dục nhận thức thẩm mĩ nói chung và việc giáo dục nhận thức thẩm mĩ trong nhà trường phổ thông nói riêng là việc vô cùng quan trọng và ngày càng được hoàn thiện hơn.

Mục đích cuối cùng của người sáng tác mĩ thuật là phải sản sinh được những tác phẩm nghệ thuật của mình, tức là phải biết làm (sáng tác) tranh (bố cục tranh). Tất cả những môn học chuyên ngành cơ bản như Hình hoạ, Điêu khắc, Trang trí, Giải phẫu, Luật xa gần, Nghệ thuật học,... đều phục vụ và hỗ trợ cho mục đích cuối cùng ấy. Bài thi tốt nghiệp ra trường của sinh viên các trường Mĩ thuật là bài có tính chất tổng hợp : bố cục tranh hoặc bố cục tạo dáng để sáng tạo ra các sản phẩm mĩ thuật. Bố cục tranh là công việc vô cùng thú vị, là sự rèn luyện cơ bản của người học mĩ thuật và hoạ sĩ sáng tác tranh.

II. Một số yêu cầu về bố cục tranh

Trong sáng tác nghệ thuật, nhân tố phong cách riêng được đặt lên hàng đầu. Nếu làm nghệ thuật mà người nào cũng giống người nào thì sẽ tạo ra sự nhàm chán, không có cá tính, không có sự sáng tạo của riêng mình, mà không có sáng tạo thì không còn là nghệ thuật. Vậy nghệ thuật là phong cách và sáng tạo. Mỗi người có cách nhìn, cách đánh giá và cách nhận xét riêng. Điều đó được thể hiện trong cách vẽ, cách thể hiện trên tác phẩm của mình. Phong cách nghệ thuật không ngừng phát triển và không có đích để dừng. Bởi vậy, bố cục tranh luôn được khai thác, biến đổi theo nhiều phong cách, đa dạng với nhiều hình thức biểu hiện cảm xúc khác nhau.

Trong bố cục, không thể có sự áp đặt làm theo một khuôn mẫu sẵn có, mà phải luôn vươn tới nhiều ý tưởng bằng những hình thức và nội dung phong phú khác nhau để tìm ra cái mới.

Do trí tưởng tượng của từng người, hoặc trong một giấc mơ có thể ta đã tạo ra được một bố cục li tưởng cho một nội dung đề tài đang ấp ủ. Nhưng khi vẽ thì thực tế không sao đạt được hiệu quả như đã tưởng. Mặt khác nếu chỉ tưởng tượng mà đã tự cho là hay, không qua kiểm nghiệm của mắt nhìn, không qua sự chuyển biến trên phác thảo thì dễ tạo ra một bố cục giản đơn, ít sáng tạo mang nhiều yếu tố chủ quan của sự tưởng tượng bị kích động. Cần lưu ý sự khác biệt về cách làm việc của một số họa sĩ bậc thầy ở phương Đông. Họ không hề làm phác thảo trên giấy mà đặt bút là vẽ ra tranh. Bố cục tranh của họ rất độc đáo và có hiệu quả, không hề có yếu tố chủ quan của trí tưởng tượng, thiếu nghiên cứu. Ví dụ, để vẽ tôm, Tề Bạch Thạch lấy một số con tôm cang thả trong chậu sừ. Hằng ngày ông ngắm nhìn kĩ càng, suy tính cách bố cục và diễn tả. Tuy ông không làm phác thảo hay kí họa, nhưng vẫn thường xuyên nghiên cứu bằng quan sát đáng về sinh động các chú tôm, tính toán cách bố cục, diễn tả bằng đậm nhạt, đường nét. Sự tích lũy như trên tạo điều kiện để sáng tạo ra một bố cục mà không cần đến phác thảo. Nó vẫn là một quá trình làm việc từ cảm nhận đến đột biến và thông qua thị giác trực tiếp chứ không chủ quan sơ lược. Đó cũng là cách nghiên cứu bố cục tranh của Từ Bi Hồng khi vẽ ngựa và của một họa sĩ Nhật Bản khi vẽ cảnh đêm trăng.

Ông ngắm rất nhiều đêm trăng, mà không hề ghi chép. Quá trình đó là sự tích lũy hình thể và làm bố cục trong đầu, để đến một ngày nào đó sau hàng chục đêm trăng, ông trực tiếp sáng tác mà không dựa vào phác thảo cũng không cần thắp đèn để vẽ trước đêm trăng như các họa sĩ trường phái Ấn tượng.

Bố cục mang tính cổ điển, mẫu mực, hoàn chỉnh trong lịch sử mỹ thuật thế giới, cả ở phương Tây lẫn phương Đông là phương pháp nghiên cứu, sắp xếp các hình thể từ trọng tâm đến các hình phụ trợ theo các đường lượn để tạo ra nhịp điệu cho tranh, đáp ứng nhu cầu tiềm ẩn trong tiềm thức thẩm mỹ con người. Mặt khác, bố cục là sự cân nhắc tính toán, điều chỉnh để tạo ra sự vững chắc, sự thuận mắt, trên bề mặt của khuôn tranh. Bố cục cũng tạo cảm giác về sự ổn định, cảm giác về trọng lượng, về không gian, về chiều sâu bằng quy luật viễn cận, hay lớp lang, trước sau, trong ngoài. Bố cục còn là sự điều chỉnh đậm nhạt và các gam màu nhằm thỏa mãn tính định hướng và cân bằng do thể đứng thẳng của con người trong hoàn vũ. Nó còn là sự tính toán dẫn dắt cảm xúc của người xem từ thấp đến cao, từ tiệm tiến đến cao trào và trở lại sự ổn định, v.v... tùy theo ý đồ tác giả bằng các quy luật cảm xúc thị giác trước tranh.

Khi chưa có máy ảnh, phim ảnh, video, tính hoàn chỉnh của bố cục được thống trị trong tranh cổ điển. Từ khi có nhiều ngành nghệ thuật lân cận phát triển như sự ra đời của nghệ thuật trang trí, tranh đồ họa, hoạt họa, hoành tráng, v.v... và khi loài người phát minh được nhiều loại máy ghi hình như : máy ảnh, máy quay phim, máy photocopy, máy video thì những hiệu quả về cảm giác "như thật" được phát triển. Ngành hội họa từ đó cũng phải thay đổi cấu trúc các hình tượng nghệ thuật, thay đổi các hệ thống biểu đạt. Bằng sáng tạo trên những ưu thế của con người để tạo ra cái riêng cho hội họa như cấu trúc hình thể của Gô-ganh, Van-gốc, Xê-dan-nơ, Mô-đi-li-a-ni, Ma-tit-xơ, Pi-cát-xô, Béc-cơ, v.v... (xem tranh phiên bản) hoặc như ngựa trong tranh của Từ Bi Hồng, tôm trong tranh của Tề Bạch Thạch, người trong tranh khắc gỗ Nhật Bản. Nó mang cấu trúc đặc thù của tạo hình với nét bút lông, nét khắc bằng tay đợc đao.